

ΙΟΡΔΑΝΗΣ ΚΟΥΜΑΣΙΔΗΣ

Ο κενός καθρέφτης
και η πολιτική του μη ωραίου

Αισθητικό και πολιτικό στον μεταμοντερνισμό

ΚΕΔΡΟΣ

Ιορδάνης Κουμασίδης: *Ο κενός καθρέφτης και η πολιτική του μη ωραίου*

ISBN 978-960-04-5564-9

Επιμέλεια-Διόρθωση: Αλέκα Πλακονούρη
Ηλεκτρονική σελιδοποίηση-διόρθωση: Νικολέττα Δουλάμη

© *Ιορδάνης Κουμασίδης, 2025*

© *Εκδόσεις Κέδρος Α.Ε., 2025*

Κέδρος Εκδοτική Α.Ε.

Γ. Γενναδίου 3

Αθήνα 106 78

τηλ. 210 38 09 712-14 • φαξ 210 33 02 655

www.kedros.gr • www.facebook.com/kedros.gr

e-mail: books@kedros.gr

*Στον Άρη,
στη Μαρία,
στον Ορφέα*

και στη Νεφέλη

Εισαγωγή

Η κρίση της νεωτερικότητας συνίσταται στην επιταχυνόμενη μεταμόρφωση της πραγματικότητας σε υπολογίσιμη και ελεγχόμενη. Μετατρέπει τον λόγο σε απλή «πληροφορία», τη φαντασία σε εικόνες, σε άγονα εικονογραφήματα και σε συνθηματολογία. [...] Η τρέχουσα κρίση είναι κρίση της νεωτερικότητας. Η νεωτερικότητα βρίσκεται σε κρίση γιατί έπαψε να είναι «σύγχρονη» και βούλιαξε σε απλή προσωρινότητα και παροδικότητα. Δεν είναι κάτι ουσιαστικό, το οποίο συγκεντρώνει το παρελθόν και το μέλλον γύρω της και μέσα της, στο περιβάλλον της, αλλά αποτελεί περισσότερο ένα μεταβατικό σημείο, απ' όπου περνούν σαν βολίδα η προσωρινότητα και η παροδικότητα.¹

Πλήθος αντεγκλήσεων, αφορισμών και παρερμηνειών έχουν διατυπωθεί σε σχέση με το ερώτημα της έλευσης της μετανεωτερικότητας και των θεωρητικών προϋποθέσεων και επεξηγήσεων του μεταμοντερνισμού. Αυτό το ορμητικό κύμα ακαδημαϊκής και δημόσιας συζήτησης χαρακτηρίστηκε από τεράστιες εσωτερικές αντιφάσεις και αποκλίσεις, καθώς εντός του ριζικού μεταμοντέρνου σκεπτικισμού εγγράφεται και ο ίδιος ο ορισμός του,² ως μια

1. Karel Kosik, *Η κρίση της νεωτερικότητας*, Ψυχογίος, 2003, σσ. 64-65.

2. «Το πρώτο νέο πρόβλημα που εγείρεται από την παραδοχή της μεταμοντέρνας εποχής είναι ο προσδιορισμός του ίδιου του όρου», Neil Levy, *Being up-to-date – Foucault, Sartre and Postmodernity*, Peter Lang Publishing, 2002, σ. 2.

εξαισία, κάπως φαρσική, επανάληψη της ιδιότητας που διακρίνει την ίδια τη φιλοσοφία. Σχεδόν κάθε επιστημονικό πεδίο (κοινωνιολογία, ψυχολογία, ιστορία, πολιτική οικονομία και, πάνω απ' όλα και συνάμα εκτός και εντός αυτών, η φιλοσοφία) αυτοδιερωτήθηκε στο επιστημολογικό του σκέλος περί της έλευσης ή όχι του μεταμοντέρνου.³ Βρισκόμαστε αντιμέτωποι λοιπόν με το μεθοδολογικό πρόβλημα όχι απλώς να εκθέτουμε ή να κρίνουμε ένα αντικείμενο (εν προκειμένω τη μεταμοντέρνα πολιτική/αισθητική) ή τη σύμπλεξη των επιμέρους του, αλλά ταυτόχρονα σε κάθε απόπειρα καταγραφής, ερμηνείας και κριτικής να το *(επανα)ορίζουμε*.

Ο μεταμοντερνισμός εμφανίζεται ως μια αντίληψη και ένα κίνημα για πρώτη φορά στην ιστορία των ιδεών, εμπεριέχων έναν μεγάλο όγκο – για ορισμένους απλώς ένα συνονθύλευμα – αισθητικών πρακτικών, όπως ειρωνεία, παρωδία, παραλογοισμός. Αυτές τις πρακτικές τις θεωρεί προεξάρχουσες, διατηρώντας ωστόσο ταυτόχρονα κάποιου είδους πολιτικές αιχμές. Στην παρούσα μελέτη θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε την περιβόητη σύγκλιση αισθητικού-πολιτικού στη μεταμοντέρνα κατάσταση, μια σύγκλιση η οποία ανατρέπει περισσότερο κλασικές συσχετίσεις αισθητικού-πολιτικού όπως, λόγου χάριν, τη μορφή της στρατευμένης τέχνης (δηλαδή μέσω της απόλυτης υποταγής της τελευταίας σε πολιτικούς σκοπούς), αναγνωρίζοντας ωστόσο την πολιτική διάσταση των αισθητικών πράξεων και φτάνοντας μέχρι το προκλι-

3. Υπερπηδούμε προσώρας τη διάκριση μεταξύ μεταμοντερνισμού (αντίληψη) και μετανεωτερικότητας (ιστορική περίοδος). Θα χρησιμοποιούμε στο εξής στις γενικές διατυπώσεις και τους δύο όρους με τις κλασικές τους εννοιολογήσεις και – αντιστοίχως – όπου υπάρχουν βιβλιογραφικές διαφοροποιήσεις ως προς τα δύο, θα παραθέτουμε και την εξήγησή τους. Για τη λέξη νεωτερικότητα επιλέγουμε την ορθογράφησή της με ωμέγα, εκτός από τις περιπτώσεις παράθεσης κειμένων από πηγές που επιλέγουν την ορθογράφηση με όμικρον, οπότε ακολουθούμε την επιλογή τους.

τικό ερώτημα κατά πόσον αυτές μπορούν να υποκαταστήσουν τις παραδοσιακές πολιτικές.

Μπορούμε εναρκτικά να παραθέσουμε έξι βασικές δυσχέρειες στην προσέγγιση του μεταμοντερνισμού:

- α) Δεν μπορεί να εννοηθεί ως ενιαίο ρεύμα, καθότι ο ίδιος, πρώτος και με τρόπο αδιαπραγμάτευτο, απορρίπτει τις κατηγοριοποιήσεις.
- β) Εκτείνεται σε πλήθος πεδίων, από τη φιλοσοφία στην επιστήμη και από εκεί στην τέχνη.⁴
- γ) Εμφανίζει τρομερές αυτοαναιρέσεις,⁵ εσωτερικές αντιφάσεις και διαφοροποιήσεις, οι οποίες μάλιστα θεωρούνται ευκαταίες, φυσικές.

4. Ο όρος διαχέεται προς όλες τις κατευθύνσεις, εγκαρσίως σε διαφορετικές συζητήσεις, σε όρια που φαντάζουν πειθαρχημένα αλλά και ασυνάρτητα. Margaret Rose, *The post-modern and the post-industrial – a critical analysis*, Cambridge University Press, 1991, σ. 2. Και ο Hal Foster, από τους πρώτους στοχαστές που ξεκίνησαν τη συζήτηση περί μεταμοντέρνου, διερωτάται στην εισαγωγή μιας κομβικής συλλογής άρθρων: «Μεταμοντερνισμός: υπάρχει εντέλει και, αν υπάρχει, τι σημαίνει; Είναι μια έννοια ή μια πρακτική, ένα ζήτημα τοπικού στιλ ή μια ολόκληρη νέα περίοδος, ένα οικονομικό στάδιο;», στο Hal Foster (επιμ.), *Postmodern Culture*, Pluto Press, 1985, σ. 7.

5. Ο Neil παραθέτει μια έξοχη παρωδία του μεταμοντέρνου παραδοξολογικού/αυτοαναιρετικού συλλογισμού: «ο μοντερνισμός αντιπροσωπεύει μια διαρκή ρήξη με το παρελθόν· ο μεταμοντερνισμός αποτελεί μια ρήξη με τη νεωτερικότητα· επομένως, ο μεταμοντερνισμός είναι μοντερνισμός. Ή, ο μεταμοντερνισμός είναι μια συνέχεια του μοντερνισμού· επομένως, ο μεταμοντερνισμός δεν αποτελεί συνέχεια του μοντερνισμού», *ό.π.*, σ. 159. Και ο Huyssen, από τη μεριά του, αναλύει τους λόγους για τους οποίους κάθε προσπάθεια να παρθεί στα σοβαρά το μεταμοντέρνο με τους δικούς του όρους συναντά μια έντονη εσωτερική αντίσταση. Andreas Huyssen, *After the great divide – modernism, mass culture, postmodernism*, Indiana University Press, 1986, σ. 181 κ.ε.

- δ) Ο πρόσφατος, με όρους ιστορικού χρόνου φιλοσοφίας, και συνάμα μεταβατικός χαρακτήρας του. Είναι πάντοτε πιο δύσκολο να εννοήσουμε, να ερμηνεύσουμε και να ασκήσουμε κριτική σε ρεύματα και ιδέες που εμφανίζονται στη χρονικά κοντινή έως και στην τρέχουσα εποχή.
- ε) Ο ίδιος δεν επιθυμεί προγραμματικά να καταλήξει κάπου, πόσο μάλλον σε μια συγκεκριμένη ολοποιητική θεωρία.
- στ) Η διαρκής αλληλεπικάλυψη ρευμάτων, κινήματων και εννοιών, καθώς και ο κίνδυνος των αναγωγών.

Εκκινώντας από τη νεωτερικότητα

Ως νεωτερικότητα/μοντερνισμός χαρακτηρίζεται η «μοναδική μορφή κοινωνικής ζωής που χαρακτηρίζει τις σύγχρονες κοινωνίες».⁶ Αναφορικά με τη χρονολόγησή της, οι δύο επικρατέστερες εκδοχές είναι αυτή που ορίζει την εκκίνησή της γύρω στον 15ο αιώνα και έχει ως βάση κυρίως τον οικονομικό παράγοντα, δηλαδή τη σταδιακή ανάπτυξη του καπιταλισμού,⁷ και η άλλη που θεωρεί ως γενέθλιο συμβάν της τον Διαφωτισμό (τοποθετείται δηλαδή χρονολογικά περί τον 18ο αιώνα)· σε αυτή τη δεύτερη προσέγγιση εκλαμβάνεται ως βάση περισσότερο το πολιτικο-πολιτισμικό και επιστημονικό στοιχείο. Σημείο συμφωνίας αποτελεί πως

6. Stuart Hall, David Held, Anthony McGrew, *Η νεωτερικότητα σήμερα – Οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός*, Σαββάλας, 2003, σ. 16. Επιπλέον, για τη θέσμιση της νεωτερικότητας, βλ. Γεώργιος Σκουλάς, *Κοινωνικές τάξεις και κράτος*, Παπαζήσης, 2012.

7. Βλ. John Mc Gowan, *Postmodernism and its critics*, Cornell University, 1991, σ. 4. Παρότι ο Mc Gowan συσχετίζει την ανάδυση της νεωτερικότητας με τον καπιταλισμό, το βασικό του εργαλείο κατανόησης είναι η παραλληλία της με τον ρομαντισμό, *ό.π.*, σ. 5 κ.ε.

από τον 20ό αιώνα και έκτοτε η πλειονότητα του πλανήτη ζει υπό όρους νεωτερικότητας. Χαρακτηριστικά της νεωτερικότητας είναι ο ερχομός στο επίκεντρο των αιτημάτων του Διαφωτισμού (μεταξύ άλλων, δικαιώματα, ισότητα, ορθολογισμός) και τα πολιτικά και πολιτισμικά τους επακόλουθα: δημιουργία του κοσμικού κράτους-έθνους, εγκαθίδρυση θεσμών, βιομηχανοποίηση, καθώς και εμφάνιση νέων κοινωνικών διαιρέσεων, με βασικές, αναλόγως ποια πολιτικοφιλοσοφική ανάλυση επιλέγουμε να θεωρήσουμε εγκυρότερη, τις ταξικές και τις σχετιζόμενες με το φύλο ή τη φυλή. Εντούτοις, κατά το δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα εμφανίζονται νέα στοιχεία και μεταβολές – εφόσον το επέτρεψε η σχετική παγκόσμια σταθερότητα η οποία ακολούθησε τους δύο Παγκόσμιους πολέμους –, που επηρεάζουν καθοριστικά κατά τη γνώμη μας το πολιτικό και αισθητικό γίγνεσθαι: η (αποκαλούμενη) παγκοσμιοποίηση, η έκρηξη της τεχνολογίας και της πληροφορίας, η εμφάνιση στο προσκήνιο νέων, καταπιεσμένων ως τώρα, ταυτοτήτων. Η νεωτερικότητα αναμφίβολα διευρύνθηκε, αλλά ταυτόχρονα, και ακριβώς γι' αυτό τον λόγο, δημιουργήθηκαν ερωτήματα – έως και έμπρακτες αμφισβητήσεις – σχετικά με τη μεταβολή του χαρακτήρα και των βασικών στοιχείων της· επί της ουσίας, ξεκίνησε μια συζήτηση σχετικά με τα *όριά* της.

Ο Φρέντρικ Τζέιμσον στο έργο του *Μια μοναδική νεωτερικότητα*⁸ συγκεφαλαιώνει τέσσερις αφορισμούς της νεωτερικότητας:

- 1) *Δεν μπορούμε να μην περιοδολογούμε.* Άλλωστε, και η πρόκριση της διαφοράς, της ρήξης, της ασυνέχειας – στοιχεία που έχουν την τιμητική τους στη μεταμοντέρνα προσέγγιση – έχουν ως πεδίο αναφοράς την περιοδολόγηση.

8. Fredric Jameson, *Μια μοναδική νεωτερικότητα*, Αλεξάνδρεια, 2007, σσ. 25-107.

- 2) *Η νεωτερικότητα δεν είναι έννοια, φιλοσοφική ή άλλη, αλλά αφηγηματική κατηγορία.* Εδώ, όπως καταλαβαίνουμε, εντοπίζεται το πιο ευάλωτο σημείο, ώστε να αναπτυχθεί η μεταμοντέρνα τάση για παν-κειμενοποίηση.
- 3) *Η αφήγηση της νεωτερικότητας δεν μπορεί να οργανωθεί με άξονα οποιεσδήποτε κατηγορίες υποκειμενικότητας (η συνείδηση και η υποκειμενικότητα είναι ανεπίδεκτες αναπαράστασης).* Είναι ίσως ο σημαντικότερος αφορισμός σε ευθεία συνομιλία με τη μεταμοντέρνα (αντι-) αναπαραστατικότητα.
- 4) *Καμιά «θεωρία» της νεωτερικότητας δεν έχει νόημα σήμερα αν δεν αντιμετωπίζει την υπόθεση μιας μετανεωτερικής ρήξης με το νεωτερικό.* Εδώ ο δάκτυλος τίθεται επί τον τύπο των ήλων.

Στο αισθητικό πεδίο και στην εννόηση εκείνου που ονομάζουμε μοντερνισμός παρατηρείται μια χρονική αναντιστοιχία σε σχέση με το κοινωνικοπολιτικό πεδίο το οποίο μόλις αναφέραμε: Τα ρεύματα και οι αισθητικές τεχνοτροπίες που θεωρούμε μοντέρνα εμφανίζονται συγκροτημένα και μαζικά μόλις στα τέλη του 19ου και κυρίως στις αρχές του 20ού αιώνα, ενώ λίγο αργότερα ξεκινά και η εξειδικευμένη θεωρητική συζήτηση περί κατηγοριοποίησης υπό την επικεφαλίδα του μοντερνισμού, με πολλές διαφωνίες να διατυπώνονται ήδη από την αρχή της. Το μοντέρνο λοιπόν εμφανίζεται περισσότερο ως υφολογική και όχι ως χρονολογική κατηγοριοποίηση. Εμφανίζεται δηλαδή ως μια κατηγοριοποίηση εγγύτερη στις υποκρυπτόμενες έννοιες, στις συνδηλώσεις και ασφαλώς μοιάζει λιγότερο νομιναλιστική. Σύμφωνα με τον Redfield, η αισθητική αποτελεί έναν θεμελιακό λόγο *σχετικά* με τον μοντερνισμό, επιβεβαιώνοντας πως καμιά ιδέα/έννοια δεν υπήρξε πιο στενά συνδεδεμένη μαζί της.⁹

9. Marc Redfield, *The politics of aesthetics – Nationalism, gender, romanticism,*

Εάν προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε το ζήτημα της νεωτερικότητας και του μοντερνισμού με κλασικούς ιστορικοφιλοσοφικούς όρους, θα αντιμετωπίζαμε το ακόλουθο πρωταρχικό ερώτημα: Ξεκινάει ο μοντερνισμός-νεωτερικότητα ταυτόχρονα με τον Διαφωτισμό; Πρόκειται για μια παραλλαγή του ερωτήματος κατά πόσον ταυτίζεται η νεωτερικότητα με τον μοντερνισμό.¹⁰ Παρότι, όπως προαναφέραμε, εννοιολογικά το πρώτο αναφέρεται περισσότερο σε ιστορική περίοδο και το δεύτερο σε ζητήματα κουλτούρας ή στιλ, θα τα θεωρήσουμε σχεδόν συνταυτιζόμενα, καθώς αλληλοδιαπλέκονται και το ένα προϋποθέτει ή σηματοδοτεί το άλλο. Ο Φρέντρικ Τζέιμσον διατυπώνει έναν σχετικά προκλητικό ισχυρισμό βασιζόμενος στον Αλεξάντερ Κλούγκε:¹¹ Αν αποδεχτούμε ότι ο μοντερνισμός είναι ο δικός μας κλασικισμός, η δική μας αρχαιότητα, αυτό συνεπάγεται ότι έχει τελειώσει. Έτσι όμως εντείνεται το ερώτημα του πότε ξεκίνησε, καθώς και της σύνδεσής του με τη νεωτερικότητα.

Ούτως η άλλως, η μεταμοντέρνα θεώρηση αρνείται τους βασικούς κανόνες προσέγγισης και ανάπτυξης της ιστορίας, με άλλα λόγια, δεν την ενδιαφέρει μια ανατομία ή διερεύνηση της συσχέτισης νεωτερικότητας-μοντερνισμού, αλλά η ριζική αμφισβήτηση και το ξεπέρασμά τους. Θα επανέλθουμε ασφαλώς παρακάτω σε αυτή τη μόνιμη μεθοδολογική ατραπό.

Stanford University Press, 2003, σ. 10. Εδώ θα μπορούσε πιθανώς να αντιτείνει κανείς ως στενότερα συνδεδεμένη την ιδέα της δημοκρατίας ή του κράτους.

10. Βλ. σχετικά, Ιορδάνης Κουμασίδης, «Νεωτερικότητα και μοντερνισμός: το υπερφιλόδοξο σχέδιο της περιοδολόγησης της ανθρώπινης ιστορίας», στο Κώστας Θεολόγου (επιμ.), *Νεωτερικότητα και μοντερνισμός*, υπό έκδοση, 2026.

11. Fredric Jameson, *Οι αρχαίοι και οι μεταμοντέρνοι – Για την ιστορικότητα των μορφών*, Angelus Novus, 2019, σ. 13.

Αισθητική-πολιτική, αισθητικό-πολιτικό

Η διατύπωση του ερωτήματος με άξονα τη «συσχέτιση αισθητικού-πολιτικού» αφήνει ενδεχομένως υπόνοιες περί αποφυγής του θεμελιώδους ερωτήματος «τι είναι τέχνη» ή «τι είναι αισθητική». Δεν είναι έτσι· προτιμούμε τη χρήση του *αισθητικού* υπονοώντας ότι μας ενδιαφέρει η αισθητική ως *αισθητικό γεγονός-αισθητική κρίση* από κοινού και ειδικότερα στη μεταμοντέρνα εκδοχή της. Αυτό σημαίνει πως μας ενδιαφέρει η έρευνα αυτών των διακειμένων που προκύπτουν από το *βίωμα* της τέχνης (που εμπεριέχει φυσικά και τον τρόπο με τον οποίο βιώνεται), καθώς και της *κρίσης*, δηλαδή της εκφοράς άποψης, άρα μιας κατεξοχήν κοινωνικής διεργασίας (κατά την οποία εμπλέκονται τουλάχιστον τέσσερα υποκείμενα: ο δημιουργός, το καθεαυτό έργο, το πλαίσιο – χωρικο-χρονικό και κοινωνικό τουλάχιστον – και αυτός που *κρίνει*). Άλλωστε, το πλαίσιο του μεταμοντερνισμού επιτάσσει από μόνο του τη διερεύνηση της πολύπλοκης φύσης των σχέσεων και της αποθέωσης της αλήθειας της σχέσης. Από αυτή την περιγραφή πιθανότατα τίθεται μια εναρκτηκή βάση: η έκθεση του έργου τέχνης συνιστά ήδη από μόνη της ένα κοινωνικό/πολιτικό γεγονός, μια παρέμβαση στο κοινωνικό γίνεσθαι, πράγμα που δεν συμβαίνει με έργα τέχνης – πιθανώς μεγαλειώδη – που δεν εκτέθηκαν ποτέ.

Είναι αλήθεια πως ζούμε σε μια εποχή όπου η ρευστότητα και συνάμα η διάχυση των ιδεολογιών και των προτύπων καθιστά δυσκολότερη την εύρεση μεθόδων και οδών διερεύνησης και των απλούστερων ακόμη ερμηνειών των συμβάντων και των κοινωνικών μεταβολών, πόσο μάλλον όταν ασχολούμαστε με τη σύμπλεξη δύο πεδίων, όπως της αισθητικής και της πολιτικής. Είναι επίσης κοινά αποδεκτό πως οι κοινωνικές/ανθρωπιστικές επιστήμες κατόρθωσαν στο δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα να εισχωρήσουν σε

ολοένα και περισσότερες όψεις της ανθρώπινης και κοινωνικής ζωής, εξερευνώντας τες με διττό τρόπο: με τον αυστηρό θετικισμό και την κανονιστικότητα της επιστημονικότητας αλλά και με την ετερογενή προσέγγιση της τέχνης, κυρίως της λογοτεχνίας και του κινηματογράφου. Αυτή λοιπόν η ολοένα εντεινόμενη διερεύνηση δημιούργησε, αφενός, νέα επιστημολογικά πεδία, με κυριότερο αυτό των πολιτισμικών σπουδών και της πολιτισμικής θεωρίας (cultural studies), ως νεοπαράγωγα μιας συνεχώς διαστελλόμενης φιλοσοφίας ως πεδίο, και, αφετέρου, επιχείρησε μια καταβύθιση στην καθημερινή πρακτική ζωή των ανθρώπων, επιχειρώντας να την ερμηνεύσει, αλλά ενίοτε και να την καθορίσει (όπως πράττουν, για παράδειγμα, η ψυχανάλυση ή η σημειωτική), ενασχολούμενη με ζητήματα που ως τότε κανείς δεν μπορούσε να διανοηθεί να συγκαταλέξει στα ενδιαφέροντα της επιστήμης. Κοινό σημείο αυτών των ζητημάτων υπήρξε η – καλώς ή κακώς εννοούμενη, απούσα ή αντικείμενο υπαινιγμού – αισθητικότητά τους. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο διερεύνησης και ανάδειξης θεματικών όπως η σεξουαλικότητα, η τρέλα, η παρακμαϊκή κουλτούρα, οι καθημερινές συνήθειες και διάφορα άλλα, αναδεικνύεται και επεξηγείται καλύτερα αυτή η νέα αισθητική προσέγγιση επί της πολιτικής και αυτή η νέα πολιτική προσέγγιση του αισθητικού, που θα προσπαθήσουμε να ερευνήσουμε στην παρούσα εργασία.

Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί πως η σύλληψη της αισθητικής και της πολιτικής στη μετανεωτερικότητα λαμβάνει χώρα μόνο εντός του νέου πλαισίου, του νέου επιστημολογικού πεδίου που προαναφέραμε και το οποίο εγκαθιδρύθηκε στον δυτικό και κυρίως στον αγγλόφωνο κόσμο: τις πολιτισμικές σπουδές. Ένα πεδίο όπου κυρίαρχο ρόλο διαδραματίζουν η ποπ κουλτούρα, η καθημερινή ζωή και γενικώς ό,τι θεωρούνταν παλαιότερα πως «στερείται σοβαρότητας», ώστε να εμπίπτει στη δικαιοδοσία του ανάλογου επιστημολογικού πεδίου έρευνας, συνηθέστερα στην

κοινωνιολογία και στην κοινωνική ψυχολογία. Αυτή η σχετικά πρόσφατη προσέγγιση δίνει ιδιαίτερη σημασία στη μικροκλίμακα, στην απόρριψη των μεγάλων ή ολοποιητικών ερμηνευτικών σχημάτων, καθώς προαπαιτεί ήδη την αποδοχή του πολιτισμικού σχετικισμού. Εντούτοις, και εδώ αναδύεται ένα ιδιαίτερα παράδοξο, επιλέγει τα θέματά της στη βάση της δημοφιλίας τους, παρότι επικαλείται μια ανάγκη διερεύνησης αυτών που βρίσκονται ως σήμερα στο περιθώριο.

Θα επιχειρήσουμε να δείξουμε λοιπόν, μεταξύ άλλων, πώς μια διερεύνηση της συσχέτισης αισθητικής-πολιτικής κατά τη μετανεωτερικότητα εξακολουθεί να συλλαμβάνεται κατά βάση εντός των ορίων της φιλοσοφίας. Ταυτόχρονα, όπου γίνεται επίκληση στο όνομα μιας μη φιλοσοφίας, επί της ουσίας, πρόκειται για την ίδια μήτρα, για το ίδιο νοητικό context που εμφανίζεται ενδεχομένως προβοκατόρικα ανεστραμμένο. Με άλλα λόγια, η αμφισβήτηση, επί παραδείγματι, των ηθικών όψεων και διαστάσεων λαμβάνει χώρα στο *ήδη* αποδεκτό υπέδαφος της ηθικής φιλοσοφίας, ακόμη και αν επιχειρεί να αποκαθάρει τη φιλοσοφία από την ηθική, με τελικό σκοπό να απονεκρώσει και την έννοια της ίδιας ως «κατάστασης» που περικλείει όλα τα ανθρωπολογικά ερωτήματα. Η πολιτισμική θεωρία ως κατεξοχήν διεπιστημονικό, και εν πολλοίς υβριδικό, πεδίο και κλασική συνάμα μεταμοντέρνα αναφορά, έρχεται συχνά αντιμέτωπη με το μεθοδολογικό δίλημμα μεταξύ της αποσπασματικότητας και της καθολικότητας – από την άποψη πως εκκινεί από την πρώτη για να αμφισβητήσει τον παγιωμένο χαρακτήρα της δεύτερης. Με άλλα λόγια, εντρυφεί στο επιμέρους, ώστε να αμφισβητήσει το καθολικό, το οποίο στη φιλοσοφία εμφανίζεται με την παράδοση της προβολής μεγάλων κανονιστικών συστημάτων. Συχνά όμως, καταλήγει, αναγκαστικά, στο συμπέρασμα πως η ερμηνευτική των επιμέρους εμπίπτει στα καθολικά ερωτήματα της φιλοσοφίας. Υπό αυτή την έννοια, η μι-

κροπολιτική (βιοεξουσία) ή η υβριδική τέχνη, παρότι αποτελούν σχετικά νέες εκφορές πολιτικής ή τέχνης, τουλάχιστον ως προς τη διαπίστωση της ανάδυσής τους, εντούτοις μπορούν να διερευνηθούν με εγκυρότερο τρόπο μέσω ενός φιλοσοφικού στοχασμού, όπως θα επιχειρήσουμε να πράξουμε και στην παρούσα μελέτη, χωρίς φυσικά να αγνοήσουμε ή να υποτιμήσουμε τα σημεία κατά τα οποία φτάνει να αμφισβητεί την ίδια τη συγκρότηση της φιλοσοφίας.

Ο προσδιορισμός *πολιτικό* δεν ακολουθεί το πολιτικό υπό την παλαιότερη έννοια που υποστήριζε ο Σμιντ, αλλά με τη σύγχρονη.

[...] όχι με την πολιτική πραγματικότητα της παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας του θεάματος [...] αλλά με το στοιχείο της *εξάρθρωσης* και του *ανταγωνισμού* που όσο και αν σήμερα αποθεείται από το προσκίνητο παραμένει ο οντολογικός ορίζοντας κάθε κοινωνικής αποκρυστάλλωσης και επανέρχεται συχνά πυκνά για να επιβάλει την αποσταθεροποιητική του παρουσία στους έκπληκτους υπνοβάτες της πολιτικής μετανεωτερικότητας.

Είναι προφανές ότι το *πολιτικό* δεν ταυτίζεται με την *πολιτική* ως επιμέρους πεδίο του κοινωνικού όλου, ως πολιτικοί θεσμοί, κόμματα, ιδεολογίες, εκλογικά συστήματα, μορφές καλλιτεχνικής στράτευσης κλπ. Το πολιτικό είναι στοιχείο οντολογικό, αφού σημαδεύει τη συγκρότηση κάθε ταυτότητας, συλλογικής αλλά και υποκειμενικής.¹²

Μπορεί η συνάντηση δύο πεδίων – εν προκειμένω η συνάντηση κυρίως της *μεταγλώσσας* δύο πεδίων – να στραφεί και να κα-

12. Γιάννης Σταυρακάκης & Κωστής Σταφυλάκης (επιμ.), *Το πολιτικό στη σύγχρονη τέχνη*, Εκκρεμές, 2008, από την Εισαγωγή, σ. 21.

ταλήξει εναντίον της ίδιας της καθιερωμένης συγκρότησης των πεδίων, κατά τρόπο παρεμφερή με τη συσχέτιση πολιτικής και πολιτικού; Κατά πάσα πιθανότητα, η απάντηση είναι θετική, καθώς τέτοιες στιγμές άλλωστε υπήρξαν ξανά στην ιστορία των συστημάτων σκέψης.¹³

Όσο εύκολο είναι να αποδείξει κανείς τις κοινωνικές σημασιοδοτήσεις της αισθητικής διανύοντας την πορεία από το γενικό προς το ειδικό, άλλο τόσο δύσκολο είναι να ακολουθήσει τον αντίστροφο δρόμο: το ιδιωτικό όραμα,¹⁴ όσο αισθητικά άρτιο και αν παρουσιάζεται ενδεχομένως, δεν αποτελεί το κλασικό παράδειγμα ύφανσης του κοινωνικοπολιτικού, ιδιαίτερα αν συνυπολογίσουμε και τις στρεβλώσεις του μεταμοντερνισμού, όπως και τις ακραίες εκδοχές του, που εμφανίζονται αλληπάλληλα και εναλλάξ. Η αισθητική αυτή μπορεί πολύ εύκολα να κατηγορηθεί πως είναι εσωστρεφής, ερμητική, ενίοτε ακατάληπτη και σίγουρα μη αναγώγιμη, γενικεύσιμη.

Όπως γίνεται αντιληπτό, η παρούσα μελέτη παραλαμβάνει τη συζήτηση από το πεδίο των πολιτισμικών σπουδών, με σκοπό

13. Κορυφαία η από κοινού αντίθεση της ρουσοϊκής συγκινησιοκρατίας και του νατουραλισμού έναντι του κλασικισμού του Βίνκελμαν, όπως και του Λέσινγκ έναντι της αυλικής τέχνης. Με άλλα λόγια, η αμφισβήτηση της αυλικής τέχνης αποτελούσε μια κριτική προς τη βασιλική εξουσία, κριτική που εκκινούσε από τη μεριά της αισθητικής ή εντέλει τη χρησιμοποιούσε ως μέσο.

14. Σύμφωνα με ορισμένους, η επιλογή ενός απόλυτου ατομικισμού, που προφανώς ξεκίνησε με τη μορφή του αιτήματος της απόλυτης προσωπικής ελευθερίας, και η επιβολή του απέναντι στις πολιτικές επιλογές και δράσεις και κατ' ουσίαν στην κοινωνική κριτική, οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια τις μάζες στον ανορθολογισμό και ταυτόχρονα στην πτώση του μορφωτικού επιπέδου στις νέες ηλικίες, παρά την έκρηξη της πληροφορίας και τη σαφώς μεγαλύτερη πρόσβαση στη γνώση εν συγκρίσει με προγενέστερες εποχές. Ειδικότερα, για την εξέλιξη αυτού του φαινομένου στην Αμερική, βλ. Susan Jacoby, *The age of American Unreason*, Pantheon Books, 2008.